

יתחילו בהדפסת ספר המצוות. ועוד חזון למועד. הרי שהמרא דאתרא היה נתון ראשו ורובו בכל העניין שנגעו בחיים הרוחניים של הקהילה ומחוצה לה.

הבעייה סביב שאלת המציצה⁵⁹

בשנת תקצ"ו מתו הרבה ילדים בווינה, מעין נגע צרעת פרח ברכים הנימולים והרופאים חששו שמפיהם של המוהלים נפתחה הרעה על הפעוטים, באמרם שמחלה זאת בודאי מדובקת במוהלים ומהם פשתה בנימולים. וכך עלתה על הפרק השאלה של מציצה בפה! ר' אלעזר, כרב העיר האחראי בעניין כה עדין, פנה לרבו ר' משה סופר בשאלה דחופה זאת. וכעבור ארבעה ימים ענה לו. ומכיון שרעש גדול התעורר סביב בעייה זאת, אעתיק את כל השאלה ואת כל התשובה, מכיון שאינן נמצאות בצורתן השלימה לא בשאלות ותשובות חת"ם סופר ולא ב"יד אלעזר"⁶⁰, אלא נדפסו ב"כוכבי יצחק"⁶¹. והנה גוף השאלה:

שילת⁶² יום א טו שבט תקצ"ז לפ"ק פה וויען הבירה יצ"ו⁶³. תחיים והשלום, למשמרת עולם, לכבוד י"ג אדמ"ו הרב הגאון הגדול תפארת ישראל רשכבה"ג כקש"ת מוהר"ר משה סופר נ"י אב"ד ור"מ דק"ק פרעס-בורג יע"א.

ילמדני רבינו, מה משפט הדבר אשר נשאלתי עליו מאת ידידי האדון הרופא ווערטהיימ מפה⁶⁵, והוא, אם עפ"י דין ודת תורתנו הקדושה צריך המוהל לעשות

59 על כל הבעייה הזאת בתקופה ההיא, שעוררה רעש גדול בכל שכבות היהדות, ע"י בשומר ציון הנאמן, החלק העברי, סי' ה, יב, כ, כא, לה, צג—צח, רית. ובשומר ציון הנאמן, החלק הגרמני, 1846, עמ' 290; שם, 1848, עמ' 11, 17, 21, 53; Allgemeine Zeitung des Juden-tums, 1844, עמ' 101—102, 119, 134; שם, 1855, עמ' 149, 240, 292; שם, 1857, עמ' 491, 512, 651, 667, 709; בן חנניה, 1858, טורים 76, 531.

60 הוא רק הזכיר את כל העניין ב"יד אלעזר", סי' נה, מיום ג, יט סיון תר"ה. 61 חוב' א, מהדורה שנייה, 1847, עמ' 37—42; חוב' כה, 1862, עמ' 108—112, וע"י אוה ברית, קראקא תרס"ג, פרק לא; המליץ, תרנ"ט, גל' קכו, עמ' ז; ברית עולם, ניורק תשי"א, עמ' 151—153, ושם צויין, שהמכתב המקורי של ר' משה סופר נמצא בידי הרב ד"ר י"ז כהנא, בירושלים. ועיין: Allgemeine Zeitung des Judentums, 1845, גל' 40, עמ' 610, העתק מכתב ר' משה סופר.

62 שויתי ה' לנגדי תמיד. 63 בפענוח תיבה זאת חילוקי-דעות. יש מפענחים: ישמרהו צורו וקונו, ויש מפענחים: יבנה ציון וירושלים.

64 במקור (בחוב' א) כתוב במקום פרעסבורג: פריגסבורג?

65 בשני המקורות (חוב' א' וחוב' כח) נמצאים מסמכים, בגרמנית, מד"ר וורטהיימר, הרופא הראשי בבית-החולים היהודי בווינה, ומד"ר פרייהר פון טירקהיים, פרופיסור אציל פון וואטמאן והפרופיסור פון ברס. החלטת כולם הייתה, שהמציצה אינה נחוצה בכלל מטעמי בריאות וגם יכולה להזיק לפעמים לילד, במקרים שהמוהל חולה ומחלתו תעבור אל הרך הנימול. הנני מעתיק פה את המכתב שהרב בעל "יד אלעזר" שלח אל ד"ר וורטהיימר:

An den Herrn Dr. Z. Wertheimer, Primarrzt im israelitischen Spital zu Wien.

Hochzuverehrender und wohlgeborner Herr Doktor! Ihrer Anfrage zufolge, ob nach dem Ritus unserer Religion die Mezizah blos mittelst des Mundes,

המציצה לאחר המילה בפיו ושפתיו דוקא, או אם נכון הדבר לעשות פעולת המציצה ע"י המצאה אחרת אשר המציא, לטבול ספוג בייך או במים ולסחוט איזו פעמים על מקום החבורה, ויפעל כמו כן רפואת התנוק הנמול כמו מציצת הפה. וסבת השאלה נהיתה, באשר חדשים מקרוב קרה מקרה פה עירנו בכמה ילדים נמולים ממוהל אחד מומחה, אשר פרחו בעור בשרם צרעת ממארת ובסתה הצרעת את כל בשר המילה ומשם פשתה בכל גופם והרבה ילדים מתו מחמת הצרעת ההיא, כי אין דין דינם למזור ורפאות תעלה לא עלתה להם, ועוד איזו מהם בחיים חיותם נאנחים ונחלאים, ושפטו הרופאים כי פן באה להם הרעה הזאת מתמת המציצה שבפה המוהל, הגם כי בדקו המוהל ונמצא טהור ונקי ולא עולתה בו, לא מיני' ולא מקצתי' מהחולי הלזה, עכ"ל למיחש מיהת בעי בעלמא.

והנה אנכי השבתי כי לפענ"ד אינני רואה שום דבר אשר יתנגד לזה מצד דתינו הקדושה. ואע"ג שאמר ר"פ (שבת קלג ע"ב) האי אומנא דלא מייץ סכנתא הוא ומעברין ליה, מ"מ הרי לא פירש שצריכה להיות המציצה דוקא בפה ושפתים ובודאי נכון ג"כ לעשות פעולת המציצה בדבר אחר, העושה פעולה ההיא, להוציא הדם ממקומות הרחוקות, דויל בתר טעמו, למה הצריכו חז"ל כל עיקר המציצה, משום רפואת הנמול, והרי מעידים רופאים מומחים שגם הספוג עושה פעולה ההיא כיוצא בה, וא"כ הא געשה פעולת הרפואה, ולמה לא נאמין להרופאים בדבר הזה

oder auch auf andere Art geschehen koennte, habe ich die Ehre, Ihnen zu erwidern, dass, indem die Mezizah keineswegs als wesentlicher Theil der Be-Schneidung anzusehen, sondern nur als Mittel vorgeschrieben ist, das Blut auch aus den entferntesten Gegenden der Wunde heraus zu ziehen, um dadurch deren Heilung zu befoerdern, daher jedes Mittel, welches diesem Zwecke entspricht, ohne Weiteres anstatt der in Rede stehenden Mezizah mit dem Munde, angewendet werden darf, welches auch aus dem Talmud und Maimonides deutlich zu ersehen ist, die sich folgender Massen hierueber aussprechen: "Derjenige Operateur, welcher das Aussaugen unterlaesst, setzt das Kind in Gefahr." Aus diesen Worten ersieht man, dass es bei der Handlung des Aus-saugens einzig und allein auf Heilung der Wunde abgezielt sei, keines Falls aber wird auf die Art und Weise der Mezizah vorgeschrieben, noch weniger werden wir auf die bei uns bisher eingefuehrte Behandlung puenktlich und beschraenkend hingewiesen, indem dieselbe wahrscheinlich aus Mangel einer bessern Erfindung bis jetzt nur so wie sie ist, bestanden. Da nun aber verstaendige und sachkundige Maenner Ihres Gleichen uebereinstimmend ein anderes, zweckmaessigeres und der Heilung zutraeglicheres Mittel in Vorschlag bringen, naemlich einen in Wein oder Wasser getauchten Schwamm auf die wunde Stelle einige Mal gelinde zu pressen, welches Mittel nebstdem, dass es die Wirkung der Mezizah hervorbringt, auch noch den Vorzug hat, die in manchen Faellen drohende Gefahr zu verhueten und abzuwenden, so duerfte meines Erachtens von Seiten der Religion gar keine Bedenklichkeit, dem einzufuehrenden Schwamme anstatt der gewoehnlichen Mezizah, im Wege stehen. Indem ich Sie freundschaftlich gruesse, zeichne ich mit Hochachtung Ihr Ergebenster,

Wien, am 23. Jaenner 1837

Lazar Horwitz

אבל בשומר ציון הנאמן, 1847, גל' 52, נמצאים שני מסמכים מרופאים מומחים מאוניברסיטת וירצבורג, שדיברו בשבח מציצה בפה, העתיקם ר' צבי בנימין אויערבאך בספרו "ברית אברהם", פראנקפורט דמיין תר"ך, עמ' 139.

כמו בכמה רפואות אשר המציאו בדורות האחרונים אשר לא שערו הראשונים. ואין להשיב ולומר כי הלשון מייך הנזכר בדברי ר"פ הנ"ל מורה דוקא על מציצת הפה בשפתים, דהא מצינו (שבת פח ע"א) דמלה זאת סובלת פירוש אחר, והיינו דמייתי שם הש"ס עובדא בהוא צדוקי דחזיא לרבא דקא מעיין בשמעתא ויתבה אצבעתא ידי' תותי כרעי' וקא מייך בהו וקא מבען אצבעתי' דמא. ופירש"י דהי' ממעך ברגליו על אצבעות ידיו עד שפך דם מבין קשרי אצבעותיו. הרי דלשון מייך אינו דוקא לשון יניקה ומציצה אויסזויגען⁶⁶, כ"א גם לשון כבישה ומעיכה אויספרעסען אויסדריקען⁶⁷. וכן פירש"י (ויקרא א טו) ע"פ ונמצה דמו, לשון מיץ אפים⁶⁸, כי אפס המץ⁶⁹, כובש בית השחיטה על קיר המזבח והדם מתמצה ויורד. וכן פירש"י (משלי ל לג) ע"פ כי מיץ חלב וגו' מין סחיטה empreindre כמו וימץ טל וגו'⁷⁰. ומעתה הגם כי נראה לענ"ד פשוט להתיר הדבר הזה, עכ"ז אין דעתי לעשות דבר חדש כזה⁷¹ עד אשר יסכים עמדי אדמ"ו נ"י. ולכן ימחול נא במחכ"ת להודיעני דעתו הרמה בענין הזה בקרב הימים. והיות כי חלש המזג אנכי כעת מחמת כאב בראשי ל"ע אשר כלאני בתדר המטות זה איזו ימים, על כן דברי לעו⁷². והנני תלמידו, אוהבו וידידו, משתחוה מול הדרת כבודו

אוצר החכמה

הק' אלעזר הלוי אי"ש הורוויץ

1134567

והנה גוף תשובת ר' משה סופר :

שילת פ"ב⁷³ נגהי ליום ה כ שבט תקצ"ז לפ"ק.

שלום וכ"ט ואורך ימים ושנות חיים לידידי תלמידי הרב וכו' מוה' אלעזר סג"ל הורוויץ נ"י אב"ד בע"מ⁷⁴ וויען. יקרתו הגיעני ויפה כתב כי לא נמצא מציצה בפה דוקא כ"א למקובלים⁷⁵ שאומרים למתק הדין על ידי פה ושפתים, ואין לנו עסק בנסתרות⁷⁶ היכא דאיבא למיחש לסכנתא כל דהו. והנה שרש מיץ מצץ הכל אחד⁷⁷ וכתוב מיץ

66 = למצוץ.

67 = כבישה ומעיכה, כנוכר לפני כן.

68 משלי ל, לג : ומיץ אפים יוציא ריב.

69 ישעיה טז, ד : כי אפס המץ כלה שד תמו רמס מן הארץ.

70 שופטים ו, לח : וימץ טל מן הגוזה מלוא הספל מים.

71 מפליאה מאוד תשובת ר' יעקב עטלינגער ב"שומר ציון הנאמן, סי' יב (מיום ג, יט כסליו תר"ז), שמוכיר שם תמיד, שגאון זה דיבר על ביטול המציצה, הלא דברי ר"א הורוויץ ברורים הם, המדובר על אופן המציצה.

72 לפי איוב ו, ג. 73 פרשבורג. 74 בעיר מלוכה.

75 עי' בשדה חמד, קונטרס מילה, סי' א, אות יוד, בשם ה"בני יששכר". ועי' במדרש שוחר טוב, הוצאת באבער, קבד-קבה, על הפסוק "כל עצמותי תאמרנה" ; תשובת ר' צבי הירש חיות לר' יעקב רייפמאן, בשו"ת מהר"ץ, א, סי' ס ; נחל אשכול (ביאורו של ר' צבי בנימין אויערבאך לספר האשכול, האלבערשטאדט תרכ"ח), הלכות מילה, עמ' 122.

76 עי' : חת"ס סופר, אורח חיים, סי' קצו, לבעל "ישמח משה", ושם תראה דעתו של ר"מ סופר בעניין חכמת הנסתר. ומעניינת היא הערתו שם, כאמצע התשובה : "הארכתי בזה לומר, שלא יחשדני כי ח"ו יש בלבי הרהור ח"ו על העוסקים בזה לשמה". ועי' עוד שם, סי' טו, בנוגע לנוסחות אשכנז וספרד, מה שנוגע גם שם בקצה המטה. אך ביטוי זה "אין לנו עסק בנסתרות", היה רגיל על שפתי קדשו.

77 עי' בשו"ת בנין ציון, הישנות, סי' כג-כד.

אפים (משלי ל), וימץ טל מן הגיזה בשופטים בגדעון⁷⁸, ובכולם פירש"י לשון סחיטה וכבישה להוציא דבר מכחו. וכן פירש רד"ק והראב"ע⁷⁹ יע"ש. וא"כ אין לנו אלא להוציא הדם ממקומות רחוקות, יהיה על איזה פעולה שיהיה, ויש להתאמין המומחים על זה, איזה פעולה תפעול כמו מציצת שפתים. ועוד אני אומר אפילו ה' מפורש בש"ס מוצץ בפיו, מ"מ כיון שאין זה מהכשר מילה אלא משום סכנה והמל' ופרע ולא מצץ כבר גמר מצותו והתינוק מותר בתרומה ואביו עושה פסח⁸⁰, אלא שהוא בסכנה עד שיעשה פעולה להוציא דם ממקומות רחוקות, ובפרק ר"א דמילה יליף ר"פ דומיא דאספלונית וכמון שהוא משום סכנה ה"נ מציצה, והרי אספלונית וכמון גופי' אין אנו נוהגין בכמון כלל גם לא באותן אספלונית שנוכרו שם בש"ס באב"י ורבא, ש"מ כיון דמשום רפואה הוא אין להקפיד אם המציאו הרופאי' רפואות אחרות במקומם והוא הדין נמי מציצה, אפילו ה' מוזכר במשנה מציצה בפה, מ"מ יכולים להמיר בדבר אחר כיוצא בו, אך יזהירו הרופאים המומחים שיעידו באמת אם הספוג עושה פעולת מציצה בפה, יותר מזה אין לחוש לפע"ד. ה' ירפאהו ויחלימהו כנפשו היקרה ונפש א"נ⁸¹ דש"ת⁸².

משה הק' סופר מפפד"מ

ובאשר ר' יעקב רייפמאן פנה אל ר' צבי הירש חיות בעניין זה⁸³, ענה לו: "וכבר הורה זקן, הגאון מופת הדור מוהר"מ סופר ז"ל אבדק"ק פרעשבורג, כמו שראיתי נדפס בשמו בספרים חדשים".

אך העובדה, שתשובת ר' משה סופר נעדרה מקובץ תשובותיו, ועוד יותר, ששאלת ר' אלעזר נעדרת מקובץ שלו, אומרת דרשני. וכבר העיר ר' שמואל הכהן וויינגרטן⁸⁴, שקשה להניח, שפרסום התשובה ב"כוכבי יצחק" לא היה ידוע בפרעשבורג⁸⁵, אף על פי כן לא זכתה תשובה זאת להיכלל בחלק ו מתשובות ר' משה סופר, שהוא הקובץ משארית התשובות אשר לא באו בתוך החמשה החלקים הקודמים, אף על פי שחלק ששי זה לא נדפס אלא בשנת תרכ"ד.

ור' משה שיק משתמש באמת בנימוק זה, באמרו⁸⁶: "ובאמת נראה מבואר דלא אמר כן אלא להוראת שעה ושעת הדחק והיה לו טעם בזה וכמו שכתבתי לעיל,

78 כבהערה 70.

79 ועי' בשו"ת מנחת אלעזר, א, סי' כו.

80 הכוונה לדין הנזכר ביבמות ע, ב, שמילת זכריו ועבדיו מעכבת את האב והאדון מלאכול בפסח, אבל המל' ופרע ורק לא מצץ יכול לאכול בפסח, כי המילה כשרה לפי הדין, אלא הסכנה קיימת.

81 = אוהב נפשו.

82 = דורש שלום תורתו.

83 שו"ת מהר"ן, א, סי' ס. ועי': Orient, 1846, עמ' 330, 337, 345, 353, 376, 385.

84 בירחון "סיני", כרך כט, עמ' צג.

85 כי מענדל בר"י שטערן, עורך "כוכבי יצחק", היה איש פרעשבורג (ראובן פאהן, פרקי השכלה, עמ' 224-225) ותלמיד ר"מ סופר. הוא היה מכאיביתו של רבו ומלמד את בניו דקדוק! והיתכן שבעיתונו נתפרסמה תשובת רבו ואנשי פרעשבורג לא ידעו על כך, במיוחד אם זה עניין כל כך עדין. ועי' בשו"ת הרשב"ן מר' שלמה צבי שיק מקארצאג, מונקאטש תר"ס, סי' קמ—קמו; MGWJ, 1845.

86 שאלות ותשובות, אורח חיים, סי' קנב (לתלמידו הרשב"ן שבהערה הקודמת). ועי': נהרי אפרסמון, אבן העזר, סי' מו; הרב אברהם יצחק הכהן קוק, זעת כהן, סי' פד; יריעות שלמה, סי' ה.

מאיר הרשקוביץ

דהרי בפנקס התשובות שלו לא הועתק ולא באה בדפוס. ובעל "עין הבדלח"⁸⁷ כתב דברים קשים כגידים על בעל "יד אלעזר" בגלל זה: והרב דוויצק, שהוא כעת⁸⁸ בעלמא דקשוט, בודאי כבר קיבל הדין ע"ז ומיתתו היה כפרתו. על שגתן יד לפושעים ותלה בוקי סרוקי ברבינו הגדול וצ"ל, ובלי ספק אילו ידע רבינו הגדול... שהפושעים ומתחדשים יבטלו מכל וכל המציצה, בודאי לא היה כותב זה כלל. ובעל "זכרון למשה"⁸⁹ הוסיף ואמר: "אבל רבים מסתפקים בזה אם יצא כזאת מתחת יד קדשו ואפשר זיפו דבריו", מה שכבר נמצא בסגנון אחר ב"המאסף" של קואינקא⁹⁰, כמצויין במאמרו של שמואל הכהן וויינגרטן⁹¹.

המעין היטב בכל הבעייה יבין לאשורו, שברור, שהמדובר היה בשעת סכנה, בבחינת הוראת-שעה⁹². הלא ר' חיים צבי מאנהיימער ז"ל הדגיש ואמר: "ואם מכתבו שהעתיק בשם רבינו וצ"ל הוא אמת, מ"מ הוא לא ביטל המציצה מכל וכל, רק אמר אם יכול למצוץ על ידי המצאה אחרת, כמו ספוג וכדומה, גם כן די. ובאמת הלא ראיתי שבק"ק פרעסבורג יע"א מוצצין בפה כמו מקדמת דנא ומעולם לא עלה על דעת שום אדם לשנות ולמצוץ בדבר אחר. רק השיב כן לוויצק (שהיה אז חולי הרע ר"ל) ששמה לא רצו למצוץ, וא"כ היה נראה דדינא דש"ס⁹³, כיון דהיא סכנה בלי מציצה, וא"כ אם יודע המוהל שלא ימצוץ אסור לו לימול, ע"ז השיב כיון שעכ"פ מוצץ בדבר אחר מותר לו לימול, אולם גם על זה חלקו כל חכמי וגאוני מדינתנו ואשכנז"⁹⁴.

ברור אפוא, שבווינה של ר"א איש הורוויץ חיפשו דרך אחרת כיצד לקיים את המציצה, אבל לא ח"ו לבטלה. ודברי בעל "עין הבדלח" הם בעצם מרמזים, שהיה יתר של ר' משה סופר לא נתקבל אצל חכמי המדינה ומחוצה לה, ואם כן לא רק על ר"א איש הורוויץ תלונתו. כי מה שר' אלעזר איש הורוויץ עשה בעירו היה בהחלט בהסכמת מורו ורבו, מה שנתברר לנו ללא כל צל של ספק, אחר שהספר יד אלעזר הוא לפנינו, שבו כתוב: "יקרת מכתבו קבלתי לנכון ואותיותיו ישאלוני אם נוהגים פה עירינו לעשות פעולת המציצה באמצעות הספוג. ועוד אם נוהגים ג"כ בזה כשחל המילה להיות בשבת. אשיב על ראשון ראשון: הנה זה יותר משמנה שנים אשר הנהגתי פה העירה לעשות המציצה ע"י

87 ר' ר' חיים צבי מאנהיימער (נולד בשנת תקע"ד ונפטר ביום יז בתמוז תרמ"ו) הקדמה לעין הבדלח.

88 התשובה בעין הבדלח, סי' יג, היא מיום א פרשת שלח תרל"ו ובעל "יד אלעזר" נפטר בשנת תרכ"ח.

89 הרב יוסף הכהן שווארטץ, אורדיאה 1938, עמ' 64.

90 שנה ג, סי' קיא. ועי' שם גם בשנה ד, סי' קכב.

91 ועי' מה שהעירותי בספרי על ר' צבי הירש חיות, בפרק חמישי, עמ' קעו—קפא; הדרום, ה—ה, עמ' 144, בהערות.

92 ואז זה בבחינת עת לעשות. עי' חתם סופר, אורח חיים, סי' ס; שם, יורה דעה, סי' ריד; תורת נביאים לר' צבי הירש חיות, פרק ג; הוא מבוא התלמוד, פרק יג, ועוד. ועפ"א לפומיה של הכותב ב"בן חנניה", 1867, טור 638, שכתב, שכבר ר' משה סופר היה בין אלה שביטלו את המציצה! ועינינו הרואות עד היכן הדברים הגיעו. ויותר יוסברו דברינו להלן.

93 שבת קלג, ב: אמר רב פסא האי אומנא דלא מייץ סכנה היא ועברין ליה. וכן הוא במשנה תורה, הלכות מילה, פרק ב: ואחר כך מוצץ את המילה עד שיצא הדם ממקומות רחוקים כדי שלא יבא לידי סכנה. ועי' בשו"ת זכר יהוסף מר' יוסף זכריה שטערן, אורח חיים, סי' קו.

94 הכוונה היא במיוחד לר' יעקב עטלינגער, בעל ערוך לנר (עי' בשו"ת בנין ציון, הישגות, סי' כג—כד; שומר ציון הנאמן, החלק העברי, סי' ה, יב במיוחד).

ספוג שהמציאו הרופאים מומחים. ועשיתי ככה מחמת הסבה הנזכרת במכתבי הנדפס בבכורי העתים המכונה כוכבי יצחק, אשר הי' למראה עיני כבוד מעלתו נ"י ובהסכמת מ"ו הגאון מהר"מ סופר זצ"ל ופעולת המציצה הזאת טובה הרבה יותר לרפואת הנמול מאותה המציצה שבפה ושפתים, וכאשר יתנו עידיהן ויצדקו⁹⁵ כמה אלפים ילדים נמולים פה ובקהלות גדולות אחרות שהנהיגו ג"כ למצוץ בספוג⁹⁶. ועל השאלה השנייה ענה לו בחיוב⁹⁷, שגם בשבת מותר להשתמש במציצה זאת.

הרי שאחר דבריו אין יותר מקום לפקפוקים. ומה שהביאו במקורות השונים, שצריכים להיזהר ולא ללכת שולל אחר שמות הגדולים, כי לפעמים מצטטים אותם ומזייפים את דבריהם או שאינם מבינים אותם, ומביאים לדוגמה את המאורע הזה של ר' משה סופר ור"א איש הורוויץ⁹⁸, מתבטל אחר מה שמובא ב"יד אלעזר" בפירוש, כי יותר ממה שהתלמיד שאל ענה לו רבו הגדול בדורו.

אמנם השאלה נשארת בתקפה, מדוע נפקד מקומן של שאלה ותשובה אלו ב"חת"ם סופר" וגם ב"יד אלעזר"? הלא כחא דהיתרא עדיף והוא ענין גדול ובמקום שיש לחוש לסכנתא וודאי שצריכים לפרש ולברר את כל הפרטים, שהדור ידע כיצד לדון בכגון זה⁹⁹!

כדי להבין במקצת את הרעש הגדול וגם ההתנגדות הגדולה של תלמידי החת"ם סופר והתקפותיהם על ר"א איש הורוויץ נעיין בתשובת ר' משה סופר לרצ"ה חיות¹⁰⁰, שרבינו ר"מ סופר הזהיר את רצ"ה חיות: "כי מזקנים אתבונן שראוי להיות ממקימי התורה ונזהרו מלפתוח פתח ולחפש קולות לפריצי עמנו, אשר אותם הם מבקשים, ואם ימצאו סדק כמחש של סדקית, יפרצו פרץ על פני פרץ, יראה רומכ"ת בתשובות מימוני בחלק ד, בה' שמחות, על דבר קל לישא אשה בתוך שלש רגלים שמתה אשתו, כתב וז"ל: תן לבך לדברים פן יצא פרצות גדלים ואיש הישר בעיניו יעשה כי יתלו הדבר בגדולים, ויפרצו בו שועלים; אני כתבתי הלגת מתים יש בו עשה ולא תעשה, כי על כל פנים הרמב"ן כתב כן, ואין נפקותא לדינא בזמן הזה לדינא, וטוב להעלות האיסור, ומר נ' נתלה בדעה דחזיה חות יאיר, שכ' עיקרו אינו רק מדרבנן, ואין מגלין הדבר, כי בעוה"ר רבו אלו בזמננו, עד שיאמרו אין חוששין לדברי רבנן, ה' לא צוה, ובעוה"ר הגאון בעל נודע ביהודה נכשל בזה, במה שרצה וסמך להתיר, בשעת הדחק ובהפסד מרובה, כתיבת גוי בחנות בשבת"¹⁰¹. הרי שיטת ר' משה סופר צחה וברורה בזה, שאין מגלין אלא לצנועין. תלמידיו הגדולים הבינו לרוח רבם והורו בזמנם בבחינת הוראת-שעה, שלא לפרסם בזה יותר, וראיה לדבר, שהתשובה לא נכללה בקובץ התשובות המאוחר ביותר. ואם דעת ר"א איש הורוויץ שונה בזה

95 לפי ישעיה מג, ט: יתנו עדיהם ויצדקו.

96 יד אלעזר, סי' נה.

97 עי' בשומר ציון הנאמן, החלק העברי, סי' צג—צח, בענין מציצה בשבת, מבעל שערי תורה (ר' וואלף הלוי, וורבוי).

98 כבהערה 84 ועי' בנספח להערה זאת.

99 עי' חת"ם סופר, חושן משפט, סי' קצא, בהסבר דברי הספרי (לדברים יו, יא) על ימין ושמאל, שאפילו אם יאמרו לך על שמאל ימין וכו' ובענין זקן ממרא, עי' היטב בדבריו הקדושים.

100 דרכי ההוראה, חלק ב, סי' ו, מיום יב באדר שני תקצ"ו.

101 עי' נודע ביהודה תניינא, אורח חיים, סי' כט, לג.

מאיר הרשקוביץ

מהעת תבריו הגדולים, הרי תשובתו בצידו, שלא הרי ווינה כדרי שאר ערי אונגאריה שבממשלה, וגם היה לו על מה לסמוך בהוראת-שעה שלו, שהזמן והמקום גרמו. ועובדה מכרעת לפנינו, שגם בניו לא הכלילו תשובות אלו לספר אביהם, אף על פי שידעו עליהן.

ועלינו לדעת, שלמרות הכל לא ירד כבודו של ר"א איש הורוויץ בעיני רבני דורו¹⁰², מה שמתבלט גם מן השאלות שערכו אליו¹⁰³.

בתשובות "יד אלעזר" מן השנה ההיא¹⁰⁴, שנת תקצ"ז, שני עניינים אפיניים: (א) בעניין מנהג קצת מקומות, שהכלות נהגו לברך "שהחיינו" בטבילה הראשונה קודם החופה או אף לאחר החופה. (ב) בנוגע ל"הוט צוקער", שנעשה בלא הכשר מיוחד לפסח ובהרבה מקומות פרצו גדר ולא מכרו את הסוכר הזה לעכו"ם, עם מכירת חמץ, והחזיקוהו בחנות ומכרו אותו לעכו"ם בחול המועד בשאר דברים שאינם של חמץ. בשאלת הכלות ומנהגן השתדל למצוא סעד וסמך לקיים את

102 כאשר הד"ר קרייצנאך סירב להכניס את בנו בבריתו של אברהם אבינו קם רעש גדול במחנה העברים החרדים. ואעתיק מהספר מנחת קנאות של ר' צבי הירש חיות, עמ' תתרג—תתרג (הוצאת ירושלים תשח"י, שהיא כעת לפני במחנה מורשה של ישיבת רבינו יצחק אלחנן): "בשנת תר"ד יצאו איזהו זדים ארורים בעיר המפוארה והמעטירה פראנקפורט, מכנים עצמם כשם (רעפארם פריינדע) ובטלו מצות מילה מצוה הראשית אצלנו... וכאשר היה ד' עם הרב הגדול החסיד הישיש מוה' זלמן טריער ז"ל אבד"ק פפד"מ, ועמו שני גדולי הדור הרב הגדול ר' אהרן פולד והרב הגדול מוהר"ר בער אדלער ז"ל, וקראו כל גדולי ישראל לעזרה ולצאת לקראת נשק נגד אלו הכופרים, ויד הגביר המפורסם נשיא ישראל מוה' אנטשיל ראטהשילד היה בעוזרם ובתומכי ידם... אולם אחר זמן אירע הדבר בעיר לוקסמבורג במדינת נידערלנד ובעיר אחת במדינת מעקלענבורג, כי האבות לא רצו למול את בניהם, ויצא פסק דין מן דאקטר הירש, רב בלוקסמבורג, ודאקטר איינהארן רב במעקלענבורג, כי אבות כאלו עדיין לבני ישראל יחשבו, והבנים אף אם לא ימלו עצמם בגדלותם, גם כן ישראלים גמורים הם... והנה שטערן וקרייצנאך מפפד"מ נתנו הטעם...". והנה לקול הקריאה של הגאונים ההם הגיעו אליהם 28 תשובות, שבחלקן הופיעו בחוברת מיוחדת בפראנקפורט אם מאין בשנת 1844. לפי שומר ציון הנאמן, החלק הגרמני, גל' 7, עמ' 54—55, במאמרו של פרופ' דליטש, שנלחם שם את מלחמת היהודים בד"ר איינהארן, לא נדפסו כל התשובות, עשר מהן הושמטו. אך בין אלה שנדפסו היו מש"ר, שד"ל, ר' נתן אדלר (שהיה אז בהאנובר ואחר כך הרב הראשי באנגליה), בעל הכתב והקבלה והרב רבי אלעזר הלוי איש הורוויץ ושם, עמ' 55, מצוטטים דבריו: כל מי שמחליט בדעתו, באופן יסודי, שהמילה, שהיא אות ברית ביהדות והקשר שבין יהודי ויהדותו אינה חשובה אצלו ואינו מתחשב בה, הוא נתשב בעיני הקהילה היהודית כלא-יהודי. ועי' Allgemeine Zeitung, 1848, גל' 2, עמ' 23—25, העתק מכתבו של איינהארן!

103 ר' משה שיק המציא לו את חידושי (סי' לח), כמו כן ר' יוסף חנניא ליפא מייזלש מפרעמסלא (סי' מה), ר' ענויל מסטרי התכתב עמו בעניין המפורסם על השו"ב מברדיטשוב (סי' נ) ובעניין עגונה (בסי' נב), ר' שמואל פריינד, מבי דינא רבא דפראג (בסי' סט), בעניין היתר מאה רבנים. ואגב אציין שבתשובתו זאת העיר: "ולו לעצתי ישמע רומ"מ ג"י גם הוא לא יכניס א"ע בדבר הזה כלל וכלל. ואין חכם כבעל נסיון, כי בשכר הימים — התשובה לר"ש פריינד היא משנת תר"ט — בהיות עוד אדמ"ו הגאון מהרמ"ס זצ"ל בחיים חיותו באתי עמו בהסכמת היתר ק' רבנים בנשתתית והי' לי ולאדמ"ו זצ"ל הרבה מרורות בעבור זה, והי' ראה בצערינו שלח דברו וריפא את האשה וקבלה אח"כ ג"ם ברצונה הטוב". הערה זאת מראה גם כן על חשיבותו בעיני רבו הגדול.

104 בסך הכל ארבעה סימנים בספרו (יט—כב) והעניינים הנזכרים הם בסימנים כא (על טבילת הכלה) וכב (על תעשיית הסוכר).

המנהג שנהגו, שלא לבטלו¹⁰⁵. ובבעיית הסוכר, שכבר הזכרנו למעלה¹⁰⁶, יצא בכל חומר הדין ודרש בכל תוקף לאסור את הסוכר, כשיטת רבו הגדול, ללא כל פשרות עם המתפרצים!

בשנת תקצ"ח עלתה שאלה אחרת על הפרק, שאלת הרכבת. הגאון ר' דוד זכות, רבה של מודינה, במדינת איטליה, פנה אל ר' צבי הירש חיות בשאלה זאת, כיון שבמדינתו פרצו רבים מעמי הארץ ועשו להם היתר לסעת ברכבות אלו מכיון שאין כאן משום שמא יחתוך זמורה¹⁰⁷ או שביתת בהמתו¹⁰⁸, שהרי אינם משתמשים בבעלי-חיים אלא בקיטור, וגם אינה לצורך ישראל, והשאלה היחידה היא בדין תחומין, ומכיון שהרכבות הן למעלה מעשרה ובעייה דלא איפשטא היא בעירובין¹⁰⁹ אם יש תחומין למעלה מעשרה וכו' על כן התירו לעצמם לסעת ברכבות האלו¹¹⁰. נראה שגם בווינה ומחוצה לה נראה פרץ זה ור' אלעזר פנה בנדון אל ר' משה סופר רבו¹¹¹. בתשובות חת"ם סופר, חלק ששי, נמצאות שתי תשובות בעניין זה¹¹², בהעלם שמות השואלים, אך החלק ההוא נדפס כז שנה אחר שאלתו של ר"א איש הורחין. היודע את מצב התקופה ההיא, כיצד המתקנים התנפלו על חומת היהדות¹¹³, יבין לרוח ר' צבי הירש חיות ור' אלעזר איש הורחין בפתרון השאלות הללו, שסתם איסור לא יספיק להשקיט את הרוחות אלא בירור הלכתי מובן ומבוסס יבצר את החומות שלא תתמוטטנה.

דרך מלחמתו בריפורמה

בשנת 1840 הופיע בברסלוי ספר בשם Das Rationale Judentum מאת ד"ר J. A. Francolm¹¹⁴. פה מצא בעל "יד אלעזר" הזדמנות רצויה לצאת במלחמה גלויה, מתונה אך קולעת בלא להתעלם מדבר גדול או קטון, וכך פרסם בשנת תר"ב את ביקרתו על הספר¹¹⁵ ובתבונה ובוהירות ממש לא השאיר אבן על אבן בכל הספר. אמסור תמצית ביקרתו פה, כי ממנה יבין הקורא באיזו חכמה יתירה ידע לכבוש את מלכות המתקנים בביתם!

המחבר, פראנקולם, העיר בהקדמתו, שמטרת ספרו היא למצוא את שביל הזהב בקיום החוקים הדתיים ובוה יפלס את הדרך וימצא מסילה השווה לכל נפש,

105 רק שהוסיף לבסוף: "א"כ א"צ לבטל המנהג שם במקומו שמברכת זמן בסבילה הראשונה, אך תכוון ג"כ על מלבוש"י ובגדי"י שקיבלה בזמן ההוא. וכן במקומות שנוהגות לברך זמן בהפרשת חלה בפעם ראשונה, או בהדלקת נר שבת, ג"כ תכוון כנ"ל.

106 בהערה 50.

107 שזהו האיסור בקרון שנמשך על-ידי בהמה. ועי' שומר ציון הנאמן, החלק העברי, סי' כב-כד, מר' אלעזר שטראססער.

108 שומר ציון הנאמן, החלק הגרמני, גל' 14, עמ' 116; גל' 15, עמ' 121—122, בדברי הרשב"ם המפורסמים, בתוספות עירובין (מג, א, ד"ה הלכה כר"ג בספינה). ועי' מלמד להועיל, חלק אורח חיים, סי' מא.

109 שם מג, א. 110 מנחת קנאות, עמ' תתקצט—תתרג.

111 יד אלעזר, סי' כד, יום ב' לסדר ולפרט וירא את העגלות אשר שלח (תקצ"ח).

112 בליקוטי שו"ת חת"ס, סי' צו—צח. ועי' יד אלעזר, סי' מג.

113 ר' צבי הירש חיות במנחת קנאות, דיבר באורך על כל מעשי המתקנים בעניין זה. ועי' בשו"ת מהר"ם שיק, אורח חיים, סי' קג וקי; Allgemeine Zeitung, 1845, עמ' 580—581, 698.

114 עי': Annalen, 1839, גל' 34, עמ' 268; Allgemeine Zeitung des Judentums, 1840, גל' 45, עמ' 643. 115 Literaturblatt des Orients, 1842, גל' 1, עמ' 13—16.